

UNA OBRA DESCONEGUDA DEL PINTOR JOAN GASCÓ: EL RETAULE DE L'ESGLÉSIA DE SANT SEBASTIÀ DE MOIÀ

JOSEP GALOBART I SOLER

L'erudit historiador vigatà mossèn Josep Gudiol i Cunill (Vic, 1872-1931), a començament d'aquest segle, publicà un excel·lent estudi sobre el pintor Joan Gascó, que estava fonamentat sobre una seriosa recerca documental i en el coneixement de bona part de l'obra conservada¹. L'estudi ha estat d'obligada consulta pels historiadors de l'art al llarg de tot aquest segle per tal de conèixer la biografia i l'obra d'aquest pintor. A partir d'aquell treball d'investigació, l'obra d'aquest pintor navarrès instal·lat a la ciutat de Vic ha estat considerada com la més important sortida d'un taller vigatà el primer terç del segle XVI.

Després de l'estudi de mossèn Gudiol, llevat d'aportacions puntuals, han hagut de passar noranta anys per fer un nou estudi de conjunt sobre l'obra de Joan Gascó i del seu taller. Es tracta del treball, presentat com a tesi doctoral, de Miquel Mirambell i Abancó que duu per títol: *El Taller dels Gascó i la pintura de la primera meitat del segle XVI a Vic*; guanyador del Premi Plana de Vic 1997, i encara inèdit, esperem veure'l publicat ben aviat.

El pintor Joan Gascó nasqué a Tafalla, Regne de Navarra, en data desconeguda. L'any 1503 el trobem ja instal·lat a Vic. Morí en aquesta ciutat entre el dia 18 de març, data en què dictà el seu testament, i el dia 8 de novembre de 1529, en què una seva filla nomenava un procurador per cobrar la seva part del testament. Al llarg d'aquests 26 anys en què treballà a Vic, la producció eixida del seu taller fou molt nombrosa, de tal manera que està considerat el pintor de moda de l'època en el bisbat de Vic.

Per contribuir al coneixement de l'obra de Joan Gascó publiquem el contracte per a la construcció del retaule de Sant Sebastià de l'església d'aquesta advocació de la vila de Moià.

1. GUDIOL I CUNILL, Josep, «Mestre Joan Gascó» dins *Estudis Universitaris Catalans*, vol. I (1907), pàgs. 281-301, 358-381; vol. II (1908), pàgs. 13-38.

El segle *xvi* s'inicià a Catalunya sota el flagell de la pesta, que es revifà amb força els anys 1501, 1507 i 1521-1523. A Barcelona, segons «El Dietari del Consell Barceloní», la pesta fou especialment funesta i causà la mort de milers de persones². Davant d'una calamitat tan gran i tan greu, l'any 1507, els consellers barcelonins decidiren demanar la intercessió i l'ajut de sant Sebastià, advocat contra la pesta, tot dedicant-li una església, la primera pedra de la qual fou posada molt solemnement el dia 12 d'abril d'aquell 1507³.

Fins ara no hem trobat notícies que la pesta de l'any 1507 arribés a Moià, però la corporació municipal d'aquesta vila decidí de construir també una esglésiola en honor de sant Sebastià. El contracte de construcció se signà el dia 2 de maig de l'any 1507, vint dies després que es posés la primera pedra de l'església barcelonina⁴. El document no precisa el motiu pel qual es bastia la nova església, tanmateix la decisió dels consellers moianesos potser cal relacionar-la amb el fet que Moià fos carrer de Barcelona o, simplement, per implorar la intercessió del sant per tal que la pesta no arribés a la vila. L'esglésiola es construí a la part més alta de la vila, davant de l'hospital, fora de les muralles, en la plaça anomenada actualment de Sant Sebastià. L'edifici tenia uns 10 metres de llarg per 5 metres d'amplada, un absis semicircular i un campanar d'espadanya. El cos de l'edifici constava de dos trams separats per un arc de pedra picada. La nau estava il·luminada per tres espitlleres.

Per moblar aquesta esglésiola, uns anys més tard, el dia 24 d'abril de l'any 1524, se signà el contracte de construcció d'un retaule per presidir-la⁵. Les parts contractants foren els representants dels Jurats de la Vila de Moià juntament amb Bernat Joan de Planella i de Talamanca, Senyor de Castellnou de la Plana de Moià, d'una part, i el pintor navarrès, instal·lat a Vic, Joan Gascó⁶.

L'aspecte més interessant del document contractual, mancats com estem de l'obra del mestre Gascó, és la detallada descripció que fa del programa iconogràfic del retaule. Per tal de resseguir-lo cal tenir ben present la vida de sant Sebastià

2. *Dietari de l'Antich Consell Barceloní*, vol. 3, 1478-1533, Barcelona 1894, pàgs. 171-179, 201-208, 247-257, 297-347.

3. *Dietari de l'Antich Consell Barceloní*, vol. 3, 1478-1533, Barcelona 1894, pàgs. 201-204. SOLÀ, Fortià, *Sant Sebastià i el seu temple de Moyà*, Barcelona 1934, pàgs. 24-29. DURAN I SANPERE, Agustí, *Barcelona i la seva història*, vol. II, Barcelona 1973, pàgs. 520-523.

4. Sobre aquesta església i la devoció de Moià a sant Sebastià vegeu: SOLÀ, Fortià, *Sant Sebastià i el seu temple de Moyà*, Barcelona 1934.

5. Vegeu l'apèndix núm 1.

6. GUDIOL I CUNILL, Josep, «Mestre Joan Gascó» dins *Estudis Universitaris Catalans*, vol. I (1907), pàgs. 281-301; 358-381; vol. II (1908), pàgs. 13-38. DE SEGARRA, Ferran, «Un nou retaule de Joan Gascó» dins *La Veu de Catalunya*, 12 d'octubre de 1911, pàgina artística, núm. 95. GUDIOL I CUNILL, Josep, «Un retaule de Joan Gascó» dins *Bulletí del Centre Excursionista de Vic*, vol. I (1912-1914), pàgs. 46-48. RAFOLS, F. F., *Diccionario Biográfico de Artistas de Cataluña*, vol. I, Barcelona 1951, pàgs. 464-465. GARCÍA, Arcadio, «Los curtidores y zurradores de Vich» dins *Ausa*, vol. II (1955-1957), pàgs. 293-310. GARRIGA, J. - CARBONELL, M., «L'època del Renaixement, s. XVI» dins *Història de l'Art Català*, vol. IV, Barcelona 1986, pàgs. 63-65. ALCOLEA BLANCH, Santiago, «La Sala Gascó del Museu de Vic» dins *Vic*, 1989. MIRAMBELL I ABANCO, Miquel, *El Taller dels Gascó i la pintura de la primera meitat del segle XVI a Vic*, tesi doctoral dirigida per Joaquim Garriga, Universitat de Barcelona, i Premi Plana de Vic 1997, inèdit.

i la tradició iconogràfica que l'ha representat⁷. El lector podrà orientar-se en el croquis iconogràfic del retaule que acompanya aquest article.

Segons el contracte, el retaule estava format per una predel·la, tres andanes horitzontals i tres carrers verticals.

En la predel·la del retaule, d'esquerra a dreta, hi havia pintades cinc taules: en el primer camper santa Agnès. En el contigu, el miracle de la guarició de la pesta de sant Roc per l'àngel. Al centre de la predel·la, com en la majoria dels retaules de Joan Gascó, el «cinquè dolor», és a dir La Pietat⁸. En el quart camper, els sants Cosme i Damià; el document precisa *amb lo miracle de la cama*. I, en el darrer, santa Apol·lònia. De la iconografia de la predel·la, cal remarcar-ne dos aspectes. En el primer és que a dreta i esquerra de la taula central on hi havia La Pietat, hi havia pintats, en paral·lelisme, dos miracles i, als campers dels extrems, dues santes. El segon aspecte és que el conjunt de sants i santes pintats a la predel·la són els anomenats guaridors; representats iconogràficament, juntament amb sant Sebastià, en l'anomenat el *Col·loqui sagrat*⁹.

El programa iconogràfic de sant Sebastià s'organitzava al voltant de la taula principal del retaule, que corresponia al carrer central i que devia ocupar les dues primeres andanes. En ella hi havia pintada l'escena de sant Sebastià amb santa Irene traient-li les sagetes, mentre un àngel li imposa la palma del martiri. Aquesta escena es completava amb uns personatges que retornaven a la ciutat, pintada com a fons. A sobre de la taula principal, hi havia un Calvari, amb sant Joan i la mare de Déu.

Als dos carrers laterals del retaule hi havia pintades sis històries, tretes de la vida de sant Sebastià, que es desenvolupaven correlativament i que seguirem en fer la descripció.

A la taula superior del carrer de la dreta del retaule hi havia pintat sant Sebastià encoratjant els dos joves, anomenats Marc i Marcel·lí, a restar fermes en la fe cristiana fins al martiri. A la taula de sota, hom hi podia contemplar el miracle de la guarició de la muller de l'escarceller, que era muda. I a la taula inferior, sant Sebastià davant de l'emperador Diocleciana.

En el carrer de l'esquerra, en la taula superior, hi havia pintat l'assagament de sant Sebastià, és a dir, l'anomenat primer martiri. Contràriament al que acostuma a creure la majoria de la gent, el sant no en morí, ja que la vídua Irene, que reco-

7. *Acta Sanctorum*, vol. II, pàgs. 621-629. *Passio sancti Sebastiani*, *Patrologiae Latinae*, vol. XVII, París 1879, cols. 1111-1150. SOLÀ, Fortià, *Sant Sebastià i el seu temple de Moyà*, Barcelona 1934, pàgs. 5-13. RÉAU, Louis, *Iconographie de l'Art Chrétien*, tome III, vol. III, París 1959, pàgs. 1190-1199. *Bibliotheca Sanctorum*, vol. XI, Roma 1968, cols. 775-801.

8. El cinquè dolor de la Mare de Déu varia segons la tradició de què depèn el programa. En la majoria d'obres de Joan Gascó, en la taula central de la predel·la el pintor hi pintava La Pietat. En el contracte del retaule de la capella de Sant Joan del monestir del Carme de Vic, datat el dia 11 de novembre de l'any 1527, precisa que ha de pintar-hi: *La ymatge de la pietat ço es la quinta angustia ço es la ymatge de nostra dona ab lo Jashus mort a les falces* (GUDIOL I CUNIL, Josep, «Mestre Joan Gasco» dins *Estudis Universitaris Catalans*, vol. II (1908), pàg. 34).

9. *Bibliotheca Sanctorum*, vol. III, Roma 1968, pàg. 800.

llí el cos assagetat del sant per enterrar-lo, s'adonà que encara respirava i, tot traient-li les sagetes i curant-lo, li salvà la vida.

A la taula del mig d'aquest carrer hi havia pintat el bastonejament de sant Sebastià al circ, que és l'autèntic martiri del qual morí el sant. Expliquem-ho. Una vegada completament guarit de l'assagetament, Sebastià es presentà novament davant de l'emperador per retreure-li la seva crueltat contra els cristians. L'emperador el féu portar al circ i bastonejar-lo fins a la mort.

A la taula inferior del carrer esquerre, s'hi pintà l'enterrament del cos de sant Sebastià a les catacumbes romanes, vora els «*Vestigia Apostolorum*», és a dir, les despulles de sant Pere i sant Pau.

En el plantejament del programa iconogràfic del retaule de Sant Sebastià de Moià, s'hi evidència una clara concepció teològica. En les tres històries o escenes pintades en el carrer de la dreta del retaule es manifesta el testimoniatge actiu de la fe de sant Sebastià. En canvi, en les històries o escenes pintades en el carrer de l'esquerre del retaule, es manifesta el testimoniatge passiu de la fe de sant Sebastià. En el carrer central, emmarcat per aquests dos testimoniats, l'actiu i el passiu, plasmats en els carrers laterals, hi havia pintada la història en què sant Sebastià assagetat, és socorregut i curat per santa Irene i, a sobre mateix, el Calvari. Així el martiri de sant Sebastià és assimilat al de Jesucrist; dit teològicament, és la total configuració del sant amb Crist. Aquesta taula central també té una estreta relació amb la taula central de la predel·la, on hi havia pintada La Pietat. La figura de santa Irene és comparada –assimilada– a la mare de Déu en l'expressió de la virtut de la pietat.

Segons el document, totes les històries i figures havien de fer-se *vestidas e abillades*. Els campers i les polseres havien de daurar-se d'or fi a *pignats*. Els estretalls havien de pintar-se d'or fi. I tota la pintura havia de ser a l'oli, menys els *etzus*, és a dir, el color blau cel, que s'havia de fer al *tempra*, és a dir, al tremp.

El retaule havia d'estar acabat per la festa de sant Sebastià de l'any següent, és a dir el dia 20 de gener de 1525. El contracte preveu, com era costum, la visuració de l'obra per un o dos perits entesos en l'art.

El seu preu fou pactat en 44 lliures barcelonines, de les quals 22 lliures les havien de pagar els Jurats de la vila i les altres 22 lliures Bernat Joan de Planella i Talamanca. El pagament havia de fer-se efectiu una vegada acabat i col·locat el retaule a l'església de Sant Sebastià de Moià. No sabem si el retaule estava instal·lat a l'església de Sant Sebastià per la data prevista en el contracte, el dia 20 de gener de l'any 1525, ja que l'època de pagament no se signà fins al dia 23 de juliol de l'any 1526, és a dir, un any i mig més tard de la data prevista. Aquest fet planteja la pregunta: per quin motiu es retardà el pagament del retaule? Fou per incompliment del termini establert de lliurament de l'obra per part del pintor o per la manca de liquidesa econòmica dels qui encarregaren l'obra? En l'època o rebut de pagament, el pintor Joan Gascó reconeix haver rebut de Gabriel Argemir, jurat, i de Bernat Joan de Planella, la quantitat de 44 lliures que valia el retaule¹⁰.

10. Vegeu l'apèndix núm. 2.

Aquest no és l'únic retaule de Sant Sebastià pintat per Joan Gascó que tenim documentat. Sabem que l'any 1523, l'anterior a la contractació del retaule de Moià, el pintor navarrès havia pintat el retaule de Sant Sebastià de l'església de la Mercè de Vic; tanmateix, de la comparació dels dos documents contractuals es desprèn que els programes iconogràfics d'ambdós retaules no tenien res en comú¹¹.

Aquest contracte de construcció del retaule de Sant Sebastià destinat a l'església que tenia dedicada el sant de la vila de Moià i pintat per Joan Gascó ens permet testimoniar una obra desconeguda i perduda d'aquest artista a la comarca del Moianès, ampliant així l'àrea territorial d'influència del pintor navarrès.

APÈNDIX NÚM. 1

Contracte de construcció del retaule de l'església de Sant Sebastià de la vila de Moià, signat entre els Jurats de la Vila i Bernat Joan de Planella, d'una part, i de l'altra, el pintor navarrès Joan Gascó, establert a la ciutat de Vic.

Moià, Arxiu Municipal, Papers de Mn. Pere Bertran, caixa 1, núm. 51, document original, ff. 1-1v.

Ihesus cum Virgine.

Die dominica XXIII mensis aprilis anno a nativitate Domini millesimo quingentesimo XXIII.

Sobre lo rataula faedor del glorios Sant Sebastia de la sglesia feta extra muros en la vila de Moya, son stats concordats los capitols següents entra lo magnífich mossen Bernat Johan de Planella he de Talamancha, e lo senyer Jaume de Riudavallanes, en lo senyer en Jaume Vila, jurats, e lo honorable en Miquel Vilarasa, balla de la dita vila, del una part, e lo honrrat senyor en Johan Gazco, pintor, natural del regne de Navarra, vuy abitant en la ciutat de Vich.

E primo, es stat concordat que lo dit mestra Johan empren hi te a son carrech a pintar en la peça del mig la figura de Sant Sebastia assegetat ab la santa romana com li trahia las sagetas, ab hun angel alt qui li aporta la palma del martiri, ab alguns personatges qui s'en tornan la volta de la ciutat, e la ciutat ques mostra en lo camper. E mes sobre lo Sant Sebastia, so es, a la punta del rataula te a pintar lo crucifix e Sant Johan e la Maria.

Item, mes, te a fer en quiscun costat del dit rataula sis istorias, las següents, so es: al costat dret lo glorios Sant Sebastia com preycava als dos germans, so es, en lo camper mes alt. Item, en lo camper del mig te a fer la istoria de la muller del scarçaller que era muda. Item, en lo camper mes baix te apintar com lo a portaran pres devant lo emperador.

11. GUDIOL I CUNILL, Josep, «Mestre Joan Gascó» dins *Estudis Universitaris Catalans*, vol. I (1907), pàg. 290; vol. II (1908), pàgs. 26-27.

Sant Sebastià encoratja la fe de Marc i de Marcel·lí		Calvari		Assaquetament de sant Sebastià	
Sant Sebastià guareix de mudesa la muller de l'escarceller		Sant Sebastià és curat per santa Irene, que li extreu les sagetes		Bastonejament i mort de sant Sebastià	
Sant Sebastià pres davant l'emperador				Enterrament de sant Sebastià	
Santa Agnès	Sant Roc	La Pietat	Sants Cosme i Damià	Santa Apol·lònia	

Croquis iconogràfic del retaule.

Capitol del que te a pintar al costat squerra. En lo camper mes alt com se amoria apres de esser assagetat al emparador. Item, en lo camper del mig te a pintar com lo mataren a bastonadas. Item, en lo camper mes baix te a pintar com lo aportaren a soterrar.

Item, en banch de baix: en lo camper del mig la quinta engustia. Item, en la hun camper del costat dret Sant Roch ab l'angel. Item, en lo altro camper Santa Agnes. Item, en lo camper de la part esquerra Sant Cosma he Sant Damia ab lo miracle de la cama. Item, al altro camper Santa Apollonia.

E totes las ditas istorias hi figuras te a fer vestidas hi abillades, de fermos colos, e tots los camps daurats de or fi e pignats, e las polsseras per lo semblant ab tots los entratalls de or fi; e tota la demunt dita pintura te a pintar e obrar al oli eccepat los etzus que te a fer al tempra.

Item se obliga lo dit mestra Johan en fer tota la demunt dita obra a coneguda de un bon pintor o dos arbitras, dels qui fan dita obra que per aquells sia judicada si astara ab lo compliment que es manester hi concordat, ho no; que lo dit pintor se obliga en fer la esmena que per lo dit pintor, ho pintors, sera judicat. La qual obra te a tenir tot son compliment, e posar en dita sglesia, de aqui a la festa de Sant Sebastia primer vinent.

Item, te a tot son carrech lo dit pintor lo anar e venir si per cas se gastava res en dit retaula.

Item, los dits obres se obligan hi prometan al dit mestra Johan per lo preu del dit retaula donar quoranta quatre lliures dich xxxxiij Ll. moneda barssalonesa; de les quals xxxxiij Ll. se obligan en solin lo dit magnific mossen Bernat Johan de Planella he de Talamancha pagar xxii lliuras; las restants xxii pagaran los jurats de dita Vila; la paga de la quals ha d'esser essent la dita hobra acabada e posada en dita sglesia ab totes aquellas clausules, renuntiations, cancelacions nessegarias en dit acte, e aixi ho juran totes les parts.

Testes mossen Jaume Oliveras, prevera, e lo senyor en Gabriell Argimir, sastre, e lo senyor en Pere Fabrega saboner.

APÈNDIX NÚM. 2

Àpoca signada pel pintor Joan Gasco en la qual reconeix haver rebut de Gabriel Argemir, Jurat, i Bernat Joan de Planella la quantitat de 44 lliures, preu del retaule major que havia pintat per a l'església de Sant Sebastià de la vila de Moià.

Moià, Arxiu Municipal, Papers de Mn. Pere Bertran, caixa I, núm. 51, document original, f. 2.

Die lune xxiii mensis julii anno a nativitate Domini MDXXVI^o.

Gabriel Arguimír juratus et magnificus Barnardus Joannes de Planella, pactibus factis juxta capitulacionem, absolvunt, difiniunt, dicto magistro Joanni Gasco pictori, de omnibus eis promissis in dicta capitulacione, etc. Et dictus magister Joannes Joannes Gasco firmat apocham de dictis xxxxiij ll. ab eo habitis et receptis etc. Volendo dictan capitulacionem esse nullam etc.

Testes Joannes Vila maior dierum, et Georgius Vila parator pannorum lane.